

Θέση καὶ περιεχόμενο τοῦ κηρύγματος*

ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ Γ. ΜΑΥΡΟΠΟΥΛΟΥ**

Τὸ 1838 (15 Ἀπριλίου) ἡ Ἱερά Σύνοδος τῆς αὐτοκέφαλης πλέον Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος καταρτίζει σῶμα ἱεροκηρύκων ἀπὸ ἄγαμους κληρικούς. Λίγους μῆνες ἀργότερα, στίς 22 Αὐγούστου τοῦ ἴδιου ἔτους, συντάσσει κανονισμό μὲ τὸν τίτλο «Ὁδηγία πρὸς τοὺς ἱεροκήρυκας καὶ χρέη αὐτῶν»¹. Τὸ 1858 (26 Ἰουνίου) ἐκδίδεται βασιλικὸ διάταγμα ἐν ὀνόματι τοῦ Ὁθωνος ποῦ ὑπογράφει ἡ Ἀμαλία, μὲ τὸ ὁποῖο ἐπικυρώνονται οἱ πρὸ εἰκοσαετίας Ὁδηγίες τῆς Ἱερᾶς Συνόδου².

Στίς 13 Αὐγούστου 1864 ἡ Ἱερά Σύνοδος ἐκδίδει τὴν ἐξῆς ἐγκύκλιο «Πρὸς τοὺς κατὰ τὴν Ἐπικράτειαν Σεβασμιωτάτους Ἱεράρχας»: «Περιῆλθεν εἰς τὰς ἀκοὰς τῆς Συνόδου, ὅτι τινὲς τῶν Ἱεροκηρύκων, οὐ μόνον ἱερουργοῦσιν ἄνευ ἀδείας τῶν κατὰ τόπους ἐπισκόπων, ἀλλ' ἐπιλήσμονες τῆς ἑαυτῶν ἀποστολῆς γινόμενοι, ἀναλαμβάνουσιν ἔργα ἐφημεριακά. Ἐπειδὴ δὲ τὸ τοιοῦτον εἶναι ἀσυμβίβαστον πρὸς τὴν ἐμπιστευθεῖσαν αὐτοῖς ὑψηλὴν ἐντολήν, ἣτις δὲν εἶναι βεβαίως τὸ ἐξασκεῖν ἔργα ἐφημερίου, ἀλλὰ τὸ περιεῖρχεσθαι καὶ διδάσκειν ἐπι-

* Τὸ ἄρθρο αὐτὸ πρωτοδημοσιεύθηκε στὸ περιοδικὸ Ἀναλόγιον τῆς Ἱερᾶς Μητροπόλεως Κοζάνης, τεῦχος 5 (2003), σελ. 27-33. Ἐδῶ ἀναδημοσιεύεται μὲ μερικὲς ἀλλαγές.

** Ὁ Δημήτρης Γ. Μαυρόπουλος εἶναι θεολόγος καὶ διευθυντὴς τῶν ἐκδόσεων «Δόμος».

1. Εἶναι ἐνδεικτικὸ τοῦ κλίματος τῆς ἐποχῆς ὅτι ἀνάμεσα στὰ ἄλλα αὐτονόητα γιὰ τὸ ἔργο τῶν ἱεροκηρύκων προστίθεται καὶ ἡ ὑποχρέωσή τους νὰ διδάσκουν «περὶ τῆς ὀφειλομένης πίστεως καὶ ὑποταγῆς πρὸς τὸν Θεοφροῦρητον ἡμῶν Βασιλέα· περὶ τῆς τελείας ὑποταγῆς καὶ εὐπειθείας εἰς τοὺς Νόμους τοῦ Βασιλείου, καὶ ἐν γένει περὶ παντὸς θρησκευτικοῦ καὶ ἠθικοῦ ἀντικειμένου».

2. Οἱ πρῶτοι ἱεροκήρυκες, ποῦ ὑπάγονται κατευθεῖαν στὴν Ἱερά Σύνοδο, εἶναι ἕξι· τρεῖς στὴν Πελοπόννησο, δύο στὴ Στερεὰ Ἑλλάδα καὶ ἕνας στὰ νησιά. Τὸ 1893 εἶναι δεκαῆξι. Τὸ ἔτος αὐτὸ ἐκδίδεται νόμος τοῦ κράτους (ὁ ΒΡΛΓ') ποῦ κανονίζει τὴν εἰσπραξὴ χρημάτων ἀπὸ τις ὑπάρχουσες μονὲς ὥστε νὰ μισθοδοτοῦνται οἱ ἱεροκήρυκες. Μόλις τὸ 1930, μὲ τὸ νόμο 4596, ἀποφασίζεται ὁ διορισμὸς ἐνὸς ἱεροκήρυκα σὲ κάθε μητρόπολη μὲ ὑπαγωγή του στὸν οἰκείον μητροπολίτη (ποῦ πρέπει νὰ εἶναι κληρικὸς ἄγαμος καὶ πτυχιούχος θεολογικῆς σχολῆς). Σήμερα στὴν Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος ὑπηρετοῦν ὑπὲρ τοὺς ἑκατὸ ἱεροκήρυκες, ὑπαγόμενοι στοὺς ἐπισκόπους τῶν ὀγδόντα μητροπόλεων.

μελῶς τοὺς πιστοὺς τὴν σωτήριον τοῦ Εὐαγγελίου διδασκαλίαν, διὰ τοῦτο δέον νομίζει ἡ Σύνοδος, ἵνα ἐφελκύσῃ τὴν προσοχὴν ὑμῶν εἰς τοῦτο. “Ὅθεν, ἐὰν πληροφορηθῆτε ποτέ, ὅτι ὁ κατὰ τὴν καθ’ ὑμᾶς παροικίαν ἱεροκλήρῳ ἀποκλίνει τοῦ, ὡς εἴρηται, κυρίου καὶ σπουδαιοτάτου αὐτοῦ καθήκοντος, ὀφείλετε νὰ ἐπαναφέρητε αὐτὸν εἰς τοῦτο, καθ’ ἣν ἔχετε ἀρμοδιότητα, ἐν περιπτώσει δὲ ἀπειθείας, ν’ ἀναφέρητε περὶ τούτου εἰς τὴν Σύνοδον». Ἐξυπακούεται ὅτι μετὸν ὄρο «ἔργα ἐφημεριακά» ἡ Ἱερὰ Σύνοδος ἐννοεῖ ἔργα λειτουργικά, συμπεριλαμβανομένης τῆς τέλεσης ἢ συμμετοχῆς στὴν τέλεση τῆς θείας Λειτουργίας.

Ἀπὸ τὰ μέσα περίπου τοῦ 1850 μέχρι τὶς ἀρχὲς τοῦ 20οῦ αἰ. ὑπάρχει μία διαρκῆς μέριμνα τῆς Ἱερᾶς Συνόδου γιὰ τὸ ἔργο τῶν ἱεροκλήρων, ἢ ὁποῖα ὁμως ἐντοπίζεται στὴν ἔλλειψη ἐνημέρωσής τῆς ἐκ μέρους των, καὶ μετὰ διαδοχικὰ ὑπομνήματα πρὸς τοὺς ἴδιους ἢ πρὸς τοὺς μητροπολίτες ζητᾶει πλήρεις καὶ ἐμπεριστατωμένους ἐκθέσεις, προκαλώντας ἀκόμη καὶ τὴν ἔκδοση ὑπουργικῶν ἐγγράφων.

Ἄλλὰ γιατί «σῶμα ἱεροκλήρων»; Πῶς φτάνει σ’ αὐτὴ τὴν ἐκκλησιολογικὴ ἐκτροπὴ ἡ Ἱερὰ Σύνοδος τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, τῆς νεοσύστατης ὡς αὐτοκέφαλης Ἐκκλησίας; Τὸ θέμα θέλει ἀσφαλῶς περαιτέρω ἔρευνα. Θὰ μπορούσε πάντως νὰ ἐντοπίσει κανεὶς δύο σοβαροὺς λόγους. Ὁ πρῶτος ἀφορᾶ τὴν ἐπίδραση πού δέχεται –ἢ τῆς ἀσκεῖται– ἀπὸ τὸ βαναρικό ἐπιτελεῖο καὶ ιδιαίτερα ἀπὸ τὸ περιβάλλον τοῦ Μάουρερ, ἐπιτελεῖο πού ἀντιλαμβάνεται τὸν ρόλο τῆς θρησκείας ὡς ἀναγκαίας θεραπαινίδας τοῦ κράτους, καὶ μάλιστα κύριου συνεργοῦ στοῦ ἔργο διαπαιδαγώγησης τοῦ λαοῦ. Τὸ μοντέλο ἔχει λειτουργήσει στὴ Δύση, κυρίως τὴν προτεσταντικὴ, καὶ ἐπειδὴ αὐτὸ γνωρίζουν οἱ Βαναροί, θέλουν νὰ τὸ ἐπιβάλουν στοῦ νεοσύστατο κράτος. Εἶναι ἄλλωστε ἓνας ἀπὸ τοὺς κυριότερους λόγους πού προβαίνουν στοῦ πραξικόπημα τῆς αὐτοκεφαλίας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, μιὰ ἐκτροπὴ πού ἄνοιξε τὸν ἀσκὸ τοῦ Αἰόλου γιὰ σειρὰ ἀλλοιώσεων καὶ ἐπηρεάσε ὄλες σχεδὸν τὶς Ὁρθόδοξες Ἐκκλησίες. Ὁ δεύτερος λόγος ἀφορᾶ τὴν γιγάντια μάχη πού ἔδινε ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος ἀπέναντι σὶς ὁρδὲς τῶν μισσιοναρίων –Καθολικῶν καὶ Προτεσταντῶν– πού ἐνέσκηψαν στοῦ νεοπαγῆς κράτος γιὰ νὰ «σώσουν» τὸν λαὸ του³. Εἰδικὰ οἱ προ-

3. Εἶναι χαρακτηριστικὴ ἡ ἀντίδραση τοῦ Μακρυγιάννη στὴν προσπάθεια τῶν ξένων νὰ «ἀλλάξουν τὴ θρησκεία» τῶν Ρωμῶν, ὅπως χαρακτηριστικὰ ἀποτυπώνεται σὲ ἀποστοφὴ του πρὸς τὸν βασιλιὰ τῆς Γαλλίας Φίλιππο: «Δὲν εἶναι δουλειά σου αὐτήνη, ν’ ἀλλάξεις τὴν θρησκείαν ἐνὸς ξεψυχισμένου καὶ μικρούττικου ἔθνους» (Ἐπομνημονεύματα, ἐκδ. Μέλισσα, σελ. 503).

τεσταντικής αντίληψης ομάδες ανέπτυξαν τη δράση τους με αίχμη του δόρατος τὸ κήρυγμα, ὅπως ὀνόμαζαν τὶς ὁμιλίες στοὺς εὐκτήριους οἴκους τους ἢ σὲ αἶθουσες. Ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος παγιδεύτηκε, προσπαθώντας νὰ τοὺς ἀντιμετωπίσει μὲ τὰ ἴδια ὄπλα, δίνοντας δηλαδή προτεραιότητα στὸ διδακτικὸ ἔργο. Τοὺς πολεμοῦσε διὰ τῆς μιμήσεως! Αὐτὸς ὁ νέος προσανατολισμὸς τῆς θὰ ὀδηγήσει σὲ μιὰ προϊούσα ἀλλοίωση τοῦ ἔργου τῆς, ἀπομονώνοντας ἕνα ἀπὸ τὰ στοιχεῖα τῆς ζωῆς τῆς, τὸ διδακτικὸ, καὶ ἀνάγοντάς το σὲ πρωτεῦον καὶ κυρίαρχο. Αὐτὸ θὰ χαρακτηρίσει πλέον τὸν ἐκκλησιαστικὸ βίον, μετατρέποντάς τον σὲ μονοσήμαντα θρησκευτικὸ, καὶ θὰ παγιωθεῖ εἰς βάρους τοῦ μυστηριακοῦ τῆς ἔργου. Ἄς μὴν ξεχνᾶμε ὅτι αὐτὴ ἡ στροφή, ἀποτέλεσμα ὅπως εἶπαμε τῆς ἄμυνάς τῆς ἀπέναντι στὶς ξένες ἱεραποστολές, γέννησε καὶ ἐξέθρεψε –καὶ ἐκτρέφει μέχρι σήμερα– τὴν ἀνάπτυξη ἐξωεκκλησιαστικῶν ὁμάδων ἢ σχολῶν, μὲ τυπικὸ παράδειγμα τῆ «Σχολῆ τοῦ Λόγου» τοῦ Ἀπόστολου Μακράκη, ἀπὸ τὴν ὁποία ξεπήδησαν ἀρκετὲς ἄλλες, μὲ κορυφαία τὴν ἀδελφότητα τῆς «Ζωῆς»⁴.

*

Ἄς προσπαθήσουμε τώρα νὰ φωτίσουμε τὰ πράγματα καὶ κυρίως νὰ ἐξηγήσουμε τὴν ἀποστροφή πού διατυπώσαμε γιὰ ἐκκλησιολογικὴ ἐκτροπή. Θὰ πρέπει ἀπὸ τὴν ἀρχὴ νὰ διευκρινιστεῖ ὅτι τὸ «κηρύττειν» εἶχε ἕνα συγκεκριμένο περιεχόμενο στὴ ζωὴ τῆς Ἐκκλησίας. Σήμαινε, καὶ θὰ ἔπρεπε νὰ σημαίνει, τὴν ἀναγγελία τοῦ σωτηριώδους γεγονότος τῆς Ἀναστάσεως. Καὶ στὴν Ἁγία Γρα-

4. Ἡ ἴδρυση πατριωτικῶν καὶ θρησκευτικῶν συλλόγων, πού ἀρχίζει νὰ ἐμφανίζεται ἀπὸ τὰ μέσα τοῦ 19ου αἰ. καὶ συνεχίζεται μέχρι σήμερα, μαρτυρεῖ τὴ φορά διαλύσεως τοῦ ἐνοριακοῦ σώματος, γιὰ νὰ μὴν ποῦμε τοῦ εὐχαριστιακοῦ σώματος. Εἶναι χαρακτηριστικὴ ἡ περιγραφή τοῦ φαινομένου πού μὲ ἀπαράμιλλο ὕφος καὶ ἔξοχο σωκρατικὸ σαρκασμὸ κάνει ὁ Παπαδιαμάντης στὸ διήγημά του «Ὁ Διδάχος»: «Ἀνάμεσα εἰς τὰ τόσα νεοπλάσματα τῶν ποιικιλονύμων συλλόγων, κοντὰ εἰς τὰς διαφόρους Ἀναστάσεις, Ἀναμορφώσεις, Ἀναγεννήσεις, Ἀναζυμώσεις καὶ Ἀναπλάσεις, τὰς ἐπαγγελλομένας τὴν διόρθωσιν –ἐπειδὴ μεταξὺ ὄλων τῶν ἐπαγγελμάτων, εἰς ὅλον τὸ Γένος, περὶ ἕξόχως τὸ ἐπάγγελμα τῆς θρησκείας, καθὼς καὶ τὸ τοῦ πατριωτισμοῦ– ἐδοκίμασε καὶ ὁ περὶ οὗ ὁ λόγος, ὁ Θεόδωρος Χρυσοβουλλίδης, νὰ συστήσῃ καὶ αὐτὸς ἕνα σύλλογον. [...] Τὸν ἐβάπτισεν ἢ “Ἀναβίωσης”» (Ἄπαντα 4, ἐκδ. Δόμος, σελ. 148). Τὸ διήγημα πρωτοδημοσιεύθηκε τὸ 1906, γι’ αὐτὸ παρυσιάζει ἐνδιαφέρον ἡ ἔμμεση –ἢ ἄμεση;– ἀναφορὰ σὲ τρεῖς ἤδη ὑπάρχοντες συλλόγους μὲ ὁμώνυμα περιοδικὰ: «Ἀνάστασις» (ἴδρυση τὸ 1902 ἀπὸ τὸν μητροπολίτη Καλαβρυτῶν Τιμόθεο Ἀναστασίου), «Ἀναμόρφωσις» (ἴδρυση τὸ 1899 ἀπὸ τὸν ἱερέα Γεώργιο Μακρῆ), «Ἀνάπλασις» (ἴδρυση τὸ 1896 ἀπὸ τὸν Κ. Διαλησιμᾶ, πρῶν ὁπαδὸ τοῦ Ἀπ. Μακράκη).

φή, αλλά και σὰ κείμενα τῶν Πατέρων, τὸ κήρυγμα ἀναφερόταν στὸ ἔργο τοῦ Χριστοῦ καὶ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος. Ποτὲ δὲν παρεξέκλινε, ὡς πρὸς τὸ περιεχόμενό του, σὲ διδαχὴ ἢ ἀνάπτυξη σκέψεων – ἀκόμη καὶ τῶν πλέον εὐσεβῶν σκέψεων. Ὁ περιορισμὸς αὐτὸς τοῦ περιεχομένου τοῦ κηρύγματος, ὡς ἑξαγγελίας τοῦ γεγονότος τῆς Ἀναστάσεως, διαφύλαξε τὴν Ἐκκλησία ἀπὸ τὴν ἀνάπτυξη μιᾶς διδασκαλίας βασιμμένης στὴν ἀνθρώπινη σοφία. Οἱ Ἀπόστολοι ἀπαρχῆς διακηρῦσσουν ὅτι θὰ ἑξαγγείλουν αὐτὰ πού εἶδαν καὶ ἄκουσαν καὶ ψηλάφησαν· τὸν ἀναστάντα Κύριο, σύμφωνα καὶ μὲ τὴν ἐπιταγὴ τοῦ Ἰησοῦ πρὶν ἀπὸ τὴν ἀνάληψή του: «Πορευθέντες εἰς τὸν κόσμον ἅπαντα κηρῦξατε τὸ εὐαγγέλιον πάσῃ τῇ κτίσει» (Μάρκ. 16,15). Τὸ κηρῦσσειν ἦταν ταυτόσημο μὲ τὸ εὐαγγελίζεσθαι – τελικὰ ἡ ὁμολογία πίστεως. Ὡς ὁμολογία πίστεως συνδέθηκε μὲ τὸ εὐαγγέλιο τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, τὸ ἄγγελμα δηλαδὴ τῆς ἐλεύσεως τῆς Βασιλείας τοῦ Θεοῦ. Ἔχει προηγηθεῖ τὸ κήρυγμα τῶν Προφητῶν καὶ τὸ κήρυγμα τοῦ Προδρόμου, πού προαναγγέλλει τὴν ἔλευση αὐτῆς τῆς Βασιλείας, τὸ δεύτερο μάλιστα μὲ τονισμὸ τῆς ἐγγυτήτάς της.

Ἡ σύνδεση κηρύγματος καὶ Βασιλείας τῶν οὐρανῶν, ἢ καλύτερα ἡ ἀναφορὰ τοῦ κηρύγματος στὴ Βασιλεία τῶν οὐρανῶν, ἐντάσσει τὸ πρῶτο σὲ αὐστηρὰ καθορισμένο πλαίσιο· τὸ κήρυγμα λειτουργεῖ ὅταν καὶ ὅπου εἰκονολογεῖται ἡ Βασιλεία. Χαρακτηριστικὴ καὶ θεμελιώδης εἶναι ἡ σχετικὴ ἀναφορὰ τοῦ ἁγίου Ἰγνατίου· «Ἐγὼ πέποιθα εἰς ὑμᾶς ἐν Κυρίῳ, ὅτι οὐδὲν ἄλλο φρονήσετε. Διὸ καὶ θαρρῶν γράφω τῇ ἀξιοθέῳ ἀγάπῃ ὑμῶν, παρακαλῶν ὑμᾶς, μιᾶ πίστει, καὶ ἐνὶ κηρύγματι, καὶ μιᾶ εὐχαριστίᾳ χρῆσθαι. Μία γάρ ἐστίν ἡ σὰρξ τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ, καὶ ἐν αὐτοῦ τὸ αἷμα τὸ ὑπὲρ ἡμῶν ἐκχυθέν· εἷς καὶ ἄρτος τοῖς πᾶσιν ἐθρῦφθη, καὶ ἐν ποτήριον τοῖς ὅλοις διενεμήθη· ἐν θυσιαστήριον πάσῃ τῇ Ἐκκλησίᾳ, καὶ εἷς ἐπίσκοπος, ἅμα τῷ πρεσβυτερίῳ καὶ τοῖς διακόνοις, τοῖς συνδούλοις μου. Ἐπειτέρ καὶ εἷς ἀγέννητος, ὁ Θεὸς καὶ Πατὴρ· καὶ εἷς μονογενῆς, Υἱός, Θεὸς Λόγος καὶ ἄνθρωπος· καὶ εἷς ὁ Παράκλητος, τὸ Πνεῦμα τῆς ἀληθείας· ἐν δὲ καὶ τὸ κήρυγμα· “καὶ ἡ πίστις μία, καὶ τὸ βάπτισμα ἓν”· καὶ μία ἡ Ἐκκλησία, ἣν ἰδρῦσαντο οἱ ἅγιοι ἀπόστολοι ἀπὸ περᾶτων ἕως περᾶτων, ἐν τῷ αἵματι τοῦ Χριστοῦ, οἰκείους ἰδρῶσι καὶ πόνους»⁵. Λίγο νωρίτερα, ὁ ἅγιος Ἰουστίνος, στὴν πρώτη Ἀπολογία του, περιγράφει τὴ διάταξη μιᾶς θείας Λειτουργίας· «Καὶ τῇ τοῦ ἡλίου λεγομένη ἡμέρᾳ πάντων κατὰ πόλεις ἢ ἀγρούς με-

5. ΙΓΝΑΤΙΟΣ, *Ἐπιστολὴ πρὸς Φιλαδέλφεις*, IV, ἐν ΒΕΠΕΣ 2, σελ. 308.

νόντων ἐπὶ τὸ αὐτὸ συνέλευσις γίνεται, καὶ τὰ ἀπομνημονεύματα τῶν Ἀποστόλων ἢ τὰ συγγράμματα τῶν Προφητῶν ἀναγινώσκειται, μέχρις ἐγγωρεῖ. Εἶτα παυσαμένου τοῦ ἀναγινώσκοντος ὁ προεστὼς διὰ λόγου τὴν νοθεσίαν καὶ πρόκλησιν τῆς τῶν καλῶν τούτων μιμήσεως ποιεῖται. Ἔπειτα ἀνιστάμεθα κοινῇ πάντες καὶ εὐχὰς πέμπομεν· καὶ [...] παυσαμένων ἡμῶν τῆς εὐχῆς ἄρτος προσφέρεται καὶ οἶνος καὶ ὕδωρ»⁶. Ἀπὸ τὴν ἀποστολικὴ λοιπὸν ἐποχὴ μέχρι πρόσφατα –μέχρι δηλαδὴ τὴν ἐμφάνισιν τῆς ἐκτροπῆς ποὺ μεταποιεῖ τὴν Ἐκκλησίαν σὲ θρησκεία– τὸ κήρυγμα εἶναι ἀναπόσπαστο στοιχεῖο τῆς θείας Λειτουργίας καὶ ἡ θεία Λειτουργία εἶναι προετοιμασία καὶ ψηλάφηση τῆς Βασιλείας τοῦ Θεοῦ – καὶ μόνον αὐτό.

Ἡ Ἐκκλησία ἐνέταξε τὸ κήρυγμα στὴ θεία Λειτουργία, σὲ συγκεκριμένη θέση καὶ μὲ συγκεκριμένο περιεχόμενο. Ἡ θέση του εἶναι ἀμέσως μετὰ τὰ ἀγιογραφικὰ ἀναγνώσματα, δηλαδὴ στὸ πρῶτο τῆς μέρος ποὺ χαρακτηρίζεται ὡς Λειτουργία τοῦ Λόγου, ἔχει δηλαδὴ διδακτικὸ περιεχόμενο. Περιεχόμενό του εἶναι ὁ σχολιασμός τοῦ εὐαγγελίου, δηλαδὴ ὁ ὑπομνηματισμὸς τῆς Βασιλείας τοῦ Θεοῦ.

Στὸ σημεῖο αὐτὸ θὰ πρέπει νὰ ὑπενθυμίσουμε ὅτι τὸ Κυριακοδρόμιο τῆς Ἐκκλησίας, ὅπως ἐκτείνεται μέσα στὸν ἐνιαυτὸ τῆς χρηστότητας τοῦ Κυρίου, περιέχει 32 εὐαγγελικὲς περικοπὲς ποὺ ἀρχίζουν μετὰ τὴν Κυριακὴ τῶν Ἁγίων Πάντων καὶ τελειώνουν πρὶν τὴν Κυριακὴ Τελώνου καὶ Φαρισαίου, καὶ 20 εὐαγγελικὲς περικοπὲς ποὺ ἀρχίζουν τὴν Κυριακὴ Τελώνου καὶ Φαρισαίου καὶ τελειώνουν τὴν Κυριακὴ τῶν Ἁγίων Πάντων. Ὑπάρχουν καὶ 5 εὐαγγελικὲς περικοπὲς ποὺ ἀναφέρονται στὰ Χριστούγεννα καὶ στὰ Φῶτα (Κυριακὴ τῶν Προπατόρων, Κυριακὲς πρὸ καὶ μετὰ τὰ Χριστούγεννα, Κυριακὲς πρὸ καὶ μετὰ τὰ Φῶτα). Πρόκειται γιὰ 57 εὐαγγελικὰ ἀναγνώσματα τῶν Κυριακῶν ὅλου τοῦ ἔτους. Ὅλα –καὶ ὑπογραμμίζουμε τὴ λέξη ὅλα– ἀναφέρονται στὴ Βασιλεία τῶν οὐρανῶν· εἴτε προαναγγέλλοντάς την, εἴτε περιγράφοντάς την, εἴτε εἰκονολογώντας την. Κέντρο καὶ ἄξονας εἶναι ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς ποὺ συνεχῶς ὑπενθυμίζει καὶ διακηρύσσει αὐτὸ ποὺ οἱ Προφῆτες προανήγγειλαν. «Οἱ Προφῆται ὡς εἶδον, οἱ Ἀπόστολοι ὡς ἐδίδαξαν, ἡ Ἐκκλησία ὡς παρέλαβεν, οἱ Διδάσκαλοι ὡς ἐδογματίσαν». Μὲ τὰ θαύματά του μᾶς δείχνει τὴ δυνατότητα

6. ΙΟΥΣΤΙΝΟΣ, Ἐπιτομή Α', 67,3-4. Στὸ ἴδιο ἔργο, λίγο πρὶν, ἔχει ἐξηγήσει τί σημαίνει «ἀπομνημονεύματα»: «Οἱ δὲ ἀπόστολοι ἐν τοῖς γενομένοις ὑπ' αὐτῶν ἀπομνημονεύμασιν, ἃ καλεῖται εὐαγγέλια» (66,3).

υπάρξεως ἑνὸς κόσμου χωρὶς ἀσθένεια, χωρὶς φθορά, χωρὶς θάνατο· μετὶ τὴν παρβολὴν τοῦ σκιαγραφεῖ στοιχεῖα τῆς πορείας πρὸς τὴν μέλλουσα κατάσταση ἢ καὶ αὐτοῦ τοῦ μέλλοντος αἰῶνος· μετὶ τὴν διδασκαλίαν τοῦ καλεῖ σὲ συγκεκριμένη ὁδοιοπορία καὶ σὲ νέον τρόπο βιοτῆς. Μετὰ ὅλα αὐτά, καὶ κυρίως μετὰ τὸ Πάθος καὶ τὴν Ἀνάστασιν, μᾶς παρουσιάζει τὴν Βασιλείαν τῶν οὐρανῶν.

Τὸ κήρυγμα λοιπὸν εἶναι ἄμεσα συνδεδεμένον μετὰ τὸ εὐαγγέλιον – συνεχίζει καὶ ὑπομνηματίζει τὸ περιεχόμενον τοῦ εὐαγγελίου. Τὸ δικὸν τοῦ περιεχόμενου εἶναι ἴδιον μετὰ τὸ περιεχόμενον τοῦ εὐαγγελίου. Τὸ περιεχόμενον καὶ τῶν δύο, εὐαγγελίου καὶ κηρύγματος, εἶναι περιγραφή καὶ σχολιασμός τῆς Βασιλείας τῶν οὐρανῶν. Ἄλλωστε, μετὰ τὴν ἑναρξιν τῆς θείας Λειτουργίας αὐτὸ ἐξαγγέλλεται· ἡ Βασιλεία τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος.

Στὶς μέρες μας τὸ κήρυγμα ἔχει συχνὰ διαφοροτικὸν περιεχόμενον. Σημαίνει ἀσφαλῶς τὴν ἀναγγελίαν τοῦ γεγονότος τῆς σωτηρίας, ἀλλὰ ἐπίσης σημαίνει παραινέσιν ἢ διδασκαλίαν. Ἐνῶ δηλαδὴ παλαιότερα τὰ δύο τελευταῖα διακρίνονταν ἀπὸ τὸ κήρυγμα καὶ χαρακτηρίζονταν μετὰ αὐτοτελεῖς ὁμοτιπλεῖς ὀνομασίες ἢ ἀποτελοῦσαν τὸ περιεχόμενον μιᾶς «ὁμιλίας», σήμερον χαρακτηρίζουν κυρίως τὸ περιεχόμενον τοῦ κηρύγματος, μετὰ ἔμφασιν μάλιστα σ' αὐτὸ πού ὀνομάζομε ἠθικὸν καὶ κοινωνικὸν κήρυγμα. Καὶ ὅμως, σὲ ὅλην τὴν λεγόμενὴν πατερικὴν περίοδον, ἡ «ὁμιλία» διακρινόταν ἀπὸ τὸ «κήρυγμα» καὶ γινόταν ἐκτὸς θείας Λειτουργίας, εἴτε μετὰ τὴν θεῖαν Λειτουργίαν εἴτε τὸ ἑσπέρας, ὅποτε λεγόταν καὶ «ἑσπερινὴ ὁμιλία». Ὅλες οἱ Ὀμιλίαι τῶν Πατέρων –εἴτε γιὰ ἐρμηνείαν τῆς Ἁγίας Γραφῆς ἐπρόκειτο, εἴτε γιὰ ἀνάπτυξιν δογματικῶν θεμάτων, εἴτε γιὰ σχολιασμὸν ἐπίκαιρων καταστάσεων, εἴτε γιὰ κατηχητικὴν διδασκαλίαν– γίνονταν συνήθως σὲ ἑσπερινὰς συγκεντρώσεις ἢ ἀκολουθίας. Ἐπαναλαμβάνομε ὅτι τὸ κήρυγμα μετὰ περιεχόμενον ἀναφερόμενον εἰς τὴν Βασιλείαν τοῦ Θεοῦ ἦταν μέρος τῆς θείας Λειτουργίας καὶ γινόταν πάντοτε μετὰ τὸ εὐαγγελικὸν ἀνάγνωσμα.

Σήμερον ἡ ὑπόμνησις αὕτη, πολὺ περισσότερον ἢ καταγγελία ὅτι ἡ μετάθεσις τοῦ κηρύγματος εἰς τὸ δεύτερον μέρος τῆς θείας Λειτουργίας, σ' αὐτὸ πού ὀνομάζομε λειτουργίαν τοῦ Μυστηρίου ἢ Μυσταγωγίαν, εἶναι ἐκτροπὴ ἢ καὶ αἵρεσις, μοιάζει ἴσως ἀφελής. Ὅχι τόσο οἱ ἱερεῖς (ἢ οἱ θεολόγοι), ὅσο πολλοὶ ἐπίσκοποι πού εἶναι κύριοι ὑπεύθυνοι τῆς διαφύλαξης τοῦ ἡθους καὶ τῆς πράξης τῆς Ἐκκλησίας, δείχνουν νὰ ἀντιλαμβάνονται τὴν θεῖαν Λειτουργίαν ὡς θρησκευτικὴν ἐκδήλωσιν καὶ ὄχι ὡς φανέρωσιν –ἐδῶ καὶ τώρα– τῆς ἔσχατης πραγματικότητος, ὡς αἰσθητὴν ψηλάφησιν τῶν ἐσχάτων. Διακόπτουν τὸν αἶνον, δηλαδὴ τὸν ὕμνον μετὰ τὸν ὁποῖον δοξάζομε κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ λεγόμενου «Κοινωνικοῦ» τὸν Πατέρα πού ἁγίασε τὰ δῶρα μας καὶ ξαναέστειλε ἀνάμεσά μας τὸν σαρκω-

θέντα Υιό του, ὁ ὁποῖος μᾶς προσφέρεται ὡς σῶμα του καὶ αἷμα του, γιὰ νὰ ἀναπτύξουν σκέψεις, στοχασμούς, σχολιασμούς, ἐρμηνεῖς ἢ καταγγελίες ἠθικῶν παρεκτροπῶν. Ξέρουν ὅτι πρόκειται γιὰ λάθος μέγα⁷, ὡστόσο ἐπιμένουν μὲ τὴν αἰτιολογία ὅτι κατὰ τὴν ὥρα τοῦ «Κοινωνικοῦ» ἔχει μαζευτεῖ περισσότερο κόσμος, ἢ σιωπηρῶς ὑποδηλώνοντας ὅτι ἡ ὥρα τοῦ «Κοινωνικοῦ» εἶναι νεκρὸς χρόνος – παραλίγο θὰ ἔλεγα «βαρετός» χρόνος– πού πρέπει νὰ τὸν ζωντανέψουμε. Δὲν νομίζω ὅτι θὰ ὑπερέβαλλε κανεὶς ἂν ἰσχυριζόταν ὅτι πρόκειται γιὰ ματαιόδοξη ὑπεκφυγή. Καὶ θὰ μποροῦσε ἐπίσης νὰ ὑπενθυμίσει κανεὶς, στὸ σημεῖο αὐτό, ὅτι ἡ ὥρα τοῦ «Κοινωνικοῦ» ἀποτελεῖ κορυφαία στιγμή τοῦ Κυριακοῦ μας Δείπνου. Μαζευθήκαμε γύρω ἀπὸ τὸ κοινὸ τραπέζι γιὰ νὰ «φᾶμε» καὶ νὰ «πιοῦμε» τὸν Χριστό, γιὰ νὰ συντελεστεῖ τὸ μυστήριό τῆς υἱοθεσίας, νὰ γίνουμε δηλαδὴ κι ἐμεῖς παιδιά τοῦ Πατέρα τοῦ Χριστοῦ μὲ τὴ μετάληψη τοῦ σώματος καὶ τοῦ αἵματος. Τὴν ὥρα ἀκριβῶς πού ἀρχίσαμε νὰ κοινωνοῦμε, πρῶτα οἱ κληρικοὶ μέσα στὸ ἅγιο Βῆμα καὶ ἔπειτα οἱ πιστοί, μὲ βίαιο τρόπο διακόπτεται αὐτὴ ἡ πράξη γιὰ νὰ ἐκδηλωθεῖ μιὰ ἄσχετη πράξη, μιὰ σχεδὸν βέβηλη πράξη.

Δὲν εἶναι ἔργο τοῦ παρόντος ἄρθρου νὰ ἐρευνήσει τὴν ἀφετηρία αὐτῆς τῆς ἐκτροπῆς. Θὰ ἄξιζε νὰ ἀσχοληθεῖ κάποιος ἐμπεριστατωμένα, μελετώντας ὄχι μόνον τὴν ἱστορικὴ διαδρομὴ ἀλλὰ καὶ τὰ βαθύτερα αἴτια. Ἐνδεικτικὰ ἀναφέρουμε ὅτι ἡδη ἀπὸ τὰ μέσα τοῦ 19ου αἰῶνα τὸ φαινόμενο εἶναι γνωστό. Διαβάζουμε σὲ ἐγκύκλιο τῆς Ἱερᾶς Συνόδου (3 Φεβρουαρίου 1866) «Πρὸς τοὺς Σεβ. ἱεράρχας τοῦ Κράτους»: «Κηδομένη ἡ Σύνοδος τοῦ λογικοῦ τῶν χριστιανῶν

7. Ὁ ἀείμνητος Ἰωάννης Φουντούλης, ὡς καθηγητὴς τῆς Λειτουργικῆς στὴ Θεολογικὴ Σχολὴ Θεσσαλονίκης, δίδασκε στοὺς μαθητὲς του ὅτι «Ἀμέσως μετὰ τὸ εὐαγγελικὸ ἀνάγνωσμα γίνεται τὸ κήρυγμα. Αὐτὸ ἐπιβάλλουν λόγοι παραδοσιακοὶ καὶ πρακτικοί. Πάντοτε ἡ ὁμιλία γινόταν μετὰ τὰ ἀναγνώσματα ὡς φυσικὴ συνέχεια τοῦ λόγου τῆς διδασκαλίας, πού προσφέρεται ἐπ' ἐκκλησίας στὸ λαὸ τοῦ Θεοῦ σ' ὅλη τὴ διαχρονικὴ ἐνότητά του· προφητεία - ἀποστολικὸ κήρυγμα - εὐαγγέλιο - σχολιασμός καὶ ἐρμηνεῖα ἀπὸ σύγχρονό μας διδάσκαλο τῆς Ἐκκλησίας. Ὑπὸ ὅλες του τίς μορφές τὸ κήρυγμα, εἴτε ὡς ὁμιλία πού ἄμεσα ἐρμηνεύει τίς προαναγνωσθεῖσες Ἅγιες Γραφές, εἴτε ὡς λόγος πού ἀναπτύσσει συνθετικὰ κάποιο ἐροτολογικὸ, λειτουργικὸ ἢ ἄλλο θέμα πού ἀναφέρεται στὴν πίστη ἢ στὸ ἦθος τῆς Ἐκκλησίας, ἐξαργυρᾶται ἀπὸ τὰ ἀγιογραφικὰ κείμενα. Ἐν πάσῃ ὁμως περιπτώσει τὸ διδακτικὸ μέρος τῆς θείας λειτουργίας ἐπιζητεῖ τὴν ὀλοκλήρωσή του μὲ τὸ κήρυγμα. Ἡ μίξη τῆς διδασκαλίας μὲ τὴν ἐπακολουθοῦσα τέλεση τοῦ μυστηρίου μόνον σύγχυση προκαλεῖ παρὰ ὠφέλεια» (Λειτουργικὴ Α', σελ. 225). Ἐκατοντάδες μαθητὲς του διδάχτηκαν τὰ παραπάνω. Ἀρκετὲς δεκάδες ἀπὸ αὐτοὺς ἔγιναν κληρικοὶ, ἀρκετοὶ καὶ ἐπίσκοποι. Ἄγνοια δὲν δικαιολογεῖται.

ποιμνίου [...] προσκαλεῖ ὑμᾶς, ἵνα διατάξητε ἕκαστος τοὺς ὑπὸ τὴν ποιμαντοριαν ὑμῶν ἐφημερίους τῶν ἐνοριακῶν Ναῶν, ὅπως κατὰ πᾶσαν Κυριακὴν μετὰ τὴν ἀνάγνωσιν τοῦ Ἱεροῦ Εὐαγγελίου, ἢ ἀντὶ τοῦ κοινωνικοῦ ἀναγινώσκωσι τακτικῶς [ἐκ τοῦ Κυριακοδρομίου τοῦ Θεοτόκη], ἂν ὄχι τὴν ἐρμηνείαν καὶ τὴν συνεχομένην αὐτῇ ἠθικὴν ὁμιλίαν, τοῦλάχιστον μόνην τὴν ἠθικὴν ὁμιλίαν τὴν ἀνήκουσαν εἰς τὴν Εὐαγγελικὴν περικοπὴν ἐκάστης Κυριακῆς τοῦ ἐνιαυτοῦ».

Εἶναι ἀλήθεια ὅτι τὰ τελευταῖα χρόνια ἄρχισε δειλὰ-δειλὰ νὰ ἐμφανίζεται μία ἐπιστροφή στὴν παλαιὰ λειτουργικὴ τάξη τῆς Ἐκκλησίας, καὶ ὡς πρὸς τὴ θέση (ἀμέσως μετὰ τὸ εὐαγγελικὸ ἀνάγνωσμα) καὶ ὡς πρὸς τὸ περιεχόμενο. Ἀλλὰ μέχρι νὰ μπορούμε νὰ μιλάμε γιὰ πραγματικὸ λειτουργικὸ ἦθος φοβοῦμαι ὅτι ἔχουμε ἀκόμη πολὺ δρόμο νὰ διανύσουμε. Σημαντικὴ ἀλλαγὴ θὰ ἐπέλθει, ὡς πρὸς τὸ κήρυγμα, ὅταν παύσουμε νὰ ἀξιολογοῦμε τὴ χρησιμότητα τῶν σημείων τῆς θείας Λειτουργίας, ὅταν δηλαδὴ καταλάβουμε ὅτι ἡ διδασκαλία εἶναι διδασκαλία καὶ ἡ μυσταγωγία εἶναι μυσταγωγία. Μιὰ ποιμαντικὴ ἀντίληψη ποὺ ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὶς διαθέσεις τῶν πιστῶν (προσέρχονται ἀργά, «βαριοῦνται» κατὰ τὴν ὥρα τοῦ Κοινωνικοῦ, δυσανασχετοῦν ἀπὸ ἐνδεχόμενη καθυστέρηση τῆς Ἀπόλυσης, κ.ἄ.) μετατρέπει τὴ θεία Λειτουργία σὲ θρησκευτικὴ τελετὴ ἐλάσσονος σημασίας καὶ παραθεωρεῖ ὅτι πρόκειται γιὰ κορυφαία πράξη ποὺ μεταποιεῖ τὸ θάνατο σὲ ζωὴ ἀπερίσταλη. Ἄς θυμηθοῦμε τὸν ποιητὴ ποὺ μᾶς ὑπογραμμίζει ὅτι «Μονάχη, ἀτάραχη, ἡ Ἐκκλησία / κράταγε τὶς ὄρες τῆς. Τραβοῦσε τὸν Κανόνα. / Γενικά, ἐπόπτευε, ἴδιος ὁ Θεός, καὶ ἀγκάλιαζε / ὅλους μαζί τοὺς πιστοὺς, ὅθε καὶ ἂν ἦταν. / Μέτρο Ἀποστολικὸ καὶ Νόμος / ἦταν τὰ ἔνδον τοῦ Θυσιαστηρίου. / Τὴν πλήρη Τάξιν διόλου δὲν ἔθιγε / ἢ ἀταξία τοῦ συμπτώματος». – ἡ Ἐκκλησία βέβαια, ὄχι οἱ ἄνθρωποι.

8. Τ. Κ. Παπατσώνη, «Περιηγητὲς στὴ Λειτουργία», Ἐκλογή Α', Ἰκαρος, Ἀθήνα 1975, σελ. 23.